

Рецензія
на дисертацію Мушкевича Валентина Олеговича
«Фрустрація як чинник психоемоційного вигорання військовослужбовців
юнацького віку – учасників бойових дій»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 «Психологія»

Дисертаційна праця Валентина Олеговича Мушкевича є вкрай актуальну на сучасному етапі військового-політичного протистояння української держави загарбницькій війні з боку росії та розвитку психологічної науки у її прикладній сфері військового психотравматизму осіб, які є учасниками бойових дій. Автор дисертації актуалізує цю проблему в контексті детермінаційного впливу фрустрації та в контексті емпірики на віковій категорії юнацького віку, що надає особливогозвучання заявленій тематиці, адже у роботі розроблено рекомендації щодо діагностики та психокорекції фрустраційних емоційних станів, що є плащдармом ефективного відновлення психічних функцій і системи взаємовідносин учасників бойових дій, а отже й чинником подолання їх емоційного вигорання.

Безпосередньо у даному дослідженні поставлено за мету – теоретико-емпіричне вивчення психологічних особливостей фрустраційної поведінки як детермінанти психоемоційного вигорання військовослужбовців юнацького віку – учасників бойових дій. Автор послідовно конкретизує об'єкт і предмет, а також завдання дослідження.

Наукова новизна відрізняється чітко сформульованими положеннями щодо досягнень автора, а саме: дисертантом на основі системного теоретико-емпіричного аналізу виявлено показники фрустрованості, агресивності, психоемоційного вигорання учасників бойових дій (емоційно-моральна дезорієнтація, неадекватне вибіркове емоційне реагування, тривога і депресія, загнаність у кут, емоційний дефіцит, особистісна відчуженість, переживання психотравмуючих обставин, незадоволеність собою, розширення сфери економії емоцій); апробовано та запроваджено тренінговий підхід до оптимізації фрустраційної толерантності військовослужбовців; поточнено чинники

психоемоційного вигорання військовослужбовців (незадоволеність взаєминами з близькими, незадоволеність взаємовідносинами у сфері професійної діяльності, незадоволеність взаєминами з близькими, незадоволеність можливостями проведення дозвілля і відпочинку, незадоволеність соціальними досягненнями у сфері життєдіяльності суспільства); емпірично експліковано симптоматичні фактори емоційного вигоряння (переживання психотравмуючих обставин, психологічної девальвації професійного вибору, емоційно-моральної дезорієнтації, психосоматичних і психовегетативних порушень); та поглиблено наукові уявлення щодо позитивних тенденцій і показників зниження фрустрованості, агресивності, психоемоційного вигорання військовослужбовців.

Приємне враження спрямлює правильність структурування роботи, визначеного дослідницькою логікою та поставленими завданнями. Зазначена теоретико-методологічна база відрізняється фундаментальністю психологічних підходів та положень, на які опирається автор, де по-особливому виокремлюються ключові положення щодо адаптації та посттравматичного зростання особистості та концепція психоемоційного вигорання особистості.

У теоретичному блоці дисертації автором проведено аналіз наукової літератури із зазначеної проблематики, а саме ретельно проаналізовано категоріально-понятійні конструкти «фрустрація» і «емоційне вигорання». Заслуговує на увагу логіка аналізу феноменології фрустрації, особливо її інтерпретаційне вбудування у систему наукових напрацювань Я. Гошовського, що робить презентоване дослідження концептуально стрункім в плані пояснення виникнення деприваційних емоцій людини. Також у цьому розділі розглянуто феноменологію психоемоційного вигорання, конкретизовано його симптоматику, визначено фази, чинники та специфіку прояву на клінічному та субклінічному рівнях.

Проведений аналіз логічно підводить Валентина Олеговича до проведення емпіричного дослідження, методично-процедурне забезпечення якого представлено у другому розділі дисертації. Так дослідницька вибірка сформована у відповідності до поставлених мети та задач. Вона відповідає

вимогам щодо репрезентативності відносно генеральної сукупності та об'єму вибірки. Запропоновані методики дають змогу повною мірою реалізувати мету та завдання дослідження й виявити всі особливості детермінаційного впливу фрустрації на прояв емоційного вигорання військовослужбовців юнацького віку – учасників бойових дій.

Варто відмітити, що Валентин Олегович продемонстрував знання у використанні методів математико-статистичної обробки результатів дослідження, а саме ним використано методи: метод порівняння середніх значень (Compare Means), непараметричний метод відмінностей для незалежних вибірок Манна-Вітні (Mann-Whitney Test), непараметричний метод відмінностей для залежних вибірок Вілкоксона (Wilcoxon Signed Ranks Test), непараметричний метод відмінностей для ненаправлених альтернатив Крускала-Волліса (Kruskal-Wallis Test), непараметричний метод рангової кореляції τ_b -Кендала (Kendall's tau-b), метод факторного аналізу (Factor Analysis), метод множинного регресійного аналізу (Regression Analysis), метод кластерного аналізу (Cluster Analysis). Такий підбір методів математичної статистики, дав змогу провести обробку та інтерпретацію результатів дослідження з виявленням всіх можливих варіацій співвідношень між ними. І, в результаті отримати чотири інтегральні фактори симптоматики прояви емоційного вигорання військовослужбовців залежно від рівня їх фрустраційних переживань («переживання психотравмальних обставин», «психологічної девальвації професійного вибору», «емоційно-моральної дезорієнтації», «психосоматичних і психовегетативних порушень»).

Безумовним здобутком презентованої дисертації є розробка та впровадження тренінгової програми для військовослужбовців юнацького віку – учасників бойових дій з вираженим рівнем психоемоційного вигорання. За результатами оцінки ефективності тренінгової програми констатовано, що авторська тренінгова розробка забезпечила досягнення надійніших і стабільніших результатів у напрямі купірування або нівелювання негативної емоційної, конативної особистісної симптоматики емоційного вигорання.

Узагальнення, викладені Валентином Олеговичем у висновках, свідчать про досягнення мети та вирішення поставлених дослідницьких завдань. Обґрунтовані автором положення і рекомендації впроваджені у психологічний напрямок роботи медичних установ та у навчальний процес при підготовці студентів психологічних спеціальностей. Наукові положення та результати емпіричного дослідження пройшли апробацію на чисельних наукових та науково-практичних заходах. Результати дисертаційного дослідження знайшли належне відображення у публікаціях автора, зокрема, у 6 статтях у фахових психологічних виданнях (1 – у виданні, яке включене до наукометричної бази Скопус) та 9 у апробаційних матеріалах. Дисертація відповідає паспорту спеціальності 053 «Психологія».

Попри високий науково-теоретичний рівень запропонованого дослідження, його актуальність, наукову новизну і практичну значущість, зупинимося на питаннях, що видаються дискусійними та викликають додаткових обґрунтувань:

1. Хотілося б почтути обґрунтування автором причинно-наслідкового зв'язку фрустрації та емоційного вигорання у діапазоні адаптаційного (захисного) функціонування. Недарма ж автор використовує проективні діагностичні засоби, що пов'язано якраз із тим, що фрустраційний вплив відбувається досить неоднозначно у кожної окремої людини та зумовлює потужні емоційні перепади в свідомості. Тому, наше питання стосується з'ясування чи був помічений Вами «захисний» перебіг емоційного вигорання досліджуваних військовослужбовців?

2. Потребує уточнення виконання завдання 5 дисертації (5. Здійснити емпіричне вивчення та виконати порівняльний аналіз вираженості показників фрустрованості, агресивності й психоемоційного вигорання юних військовослужбовців різної статі, віку, сімейного стану, місця проживання), адже у висновках ми не зустріли узагальненої відповіді у якісних оцінках відмінностей. Також постає питання, чи варто було робити цей аналіз, якщо

факторний аналіз був проведено на усій вибірці без врахування попередньо визначеної диференціації?

3. У дисертації презентована тренінгова програма психологічної реабілітації військовослужбовців, орієнтовану на подолання рівня фрустрованості й психоемоційного вигорання учасників бойових дій, що суттєво підкреслює прикладне значення дисертаційної праці, і, тому вважаємо за необхідне висловити побажання щодо створення окремих навчально-методичних рекомендацій для фахівців, які працюють у сфері соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців.

Однак, попри висловлені зауваження та уточнення, потрібно зазначити, що дисертаційне дослідження Мушкевича Валентина Олеговича «Фрустрація як чинник психоемоційного вигорання військовослужбовців юнацького віку – учасників бойових дій» є цілісним і завершеним науковим дослідженням, яке відрізняється потужним прикладним значенням у психореабілітаційній практиці військових психологів.

Усе викладене вище дає підстави для висновку про те, робота Мушкевича Валентина Олеговича «Фрустрація як чинник психоемоційного вигорання військовослужбовців юнацького віку – учасників бойових дій» відповідає вимогам «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року №44, які висуваються до дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 «Психологія».

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри педагогічної та вікової психології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Жанна ВІРНА

